

ANDRE ŽID (1869 – 1951) i danas važi za jednog od najznačajnijih francuskih pisaca i najprovokativnijih evropskih intelektualaca XX veka. Dobitnik je Nobelove nagrade za književnost, 1947. U svojim delima, bilo da je reč o esejima („Koridon”), kritikama, putopisima (Put u Kongo; Povratak iz Čada), dnevničkim beleškama ili o romanima (Podrumi Vatikana, Kovači lažnog novca), suočavao je tadašnje društvo sa ključnim pitanjima morala, religioznosti, seksualnosti i politike. Tridesetih godina XX veka, kao simpatizer komunista dobio je poziv od Udruženja književnika Sovjetskog saveza da govori na sahrani Maksima Gorkog, a potom da sa piscima obilazi sovjetske zemlje. Suočen sa cenzurom svoga govora, razočaran statusom kulture u komunističkoj zemlji i Oktobarskom revolucijom, Žid se u knjizi Povratak iz SSSR-a (1936) potpuno okreće od ovakvih političkih ideja i stavova. Nakon smrti Vatikan je čitav Židov opus stavio na listu zabranjenih dela

b

Andre Žid

PUT U KONGO

edicija

KIKLOPI (knjiga br. 6)

uredništvo, lektura, korektura

Tijana Petković

Anja Marković

Aleksandar Šurbatović

Naziv originala

ANDRÉ GIDE

VOYAGE AU CONGO

Andre Žid u Africi

SADRŽAJ

I SIDRIŠTA-BRAZAVIL	9
II LAGANA PLOVIDBA UZ REKU	25
III AUTOMOBILOM.....	47
Dodatak III poglavlju	64
IV <i>VELIKA ŠUMA IZMEĐU BANGIJA I NOLE</i>	73
V OD NOLE DO BOSUMA	95
VI OD BOSUMA DO FORT ARŠAMBOA	141
VII FORT ARŠAMBO, FORT LAMI.....	161
Dodatak VII poglavlju	201
Napomene	209

U sećanje na Džozefa Konrada

Better be imprudent moveables than prudent fixtures.

Kits

I
SIDRIŠTA-BRAZAVIL

---

21. jula 1925. – treći dan putovanja morem

NEIZRECIVA malaksalost. Sati bez sadržaja i obrisa.

Posle dva ružna dana nebo se plavi; more se smiruje; vazduh biva topliji. Jato lastavica sledi lađu.

Nikad nećete dovoljno naljuljati decu u doba njihovog detinjstva. Čak sam za to da se upotrebljavaju još pokretnije sprave kako bi se umirila, uspavala. Što se mene tiče, ja sam prema upustvima svoje majke, koja je odgojena po racionalnim metodama, upoznao samo nepomične krevete; zahvaljujući tome, danas patim od morske bolesti.

Ipak se dobro držim; nastojim da savladam vrtoglavicu i uviđam, bogami, da se držim bolje od mnogih putnika. Ohrabruje me sećanje na mojih šest poslednjih prelaza (Maroko, Korzika, Tunis).

Saputnici: upravni činovnici i trgovci. Držim da smo mi jedini koji putujemo „iz zabave”.

„Šta zapravo hoćete tamo?”

„To ćemo videti kad stignem.”

Bacio sam se na to putovanje kao Kurcije u bezdan. Već mi se i ne čini da sam ga zaista želeo (iako je moja volja već mesecima za njim težila), nego da mi se čak nametnulo nekom neumitnom fatalnošću – kao svi važni događaji u mom životu. I gotovo zaboravljam da je ono samo „u zreloj

dobi ostvarena zamisao iz mladosti"; to putovanje u Kongo zamislio sam još pre svoje dvadesete godine; otada je prošlo trideset i šest godina.

Sa užitkom, ponavljam od prve sve La Fontenove basne. Ne vidim gotovo nijedan kvalitet za koji bi se moglo reći da mu nedostaje. Ko ume dobro da gleda, može u njemu naći sve; ali za to je potrebno iskusno oko; tako je često njegov potez fin. On je čudo kulture. Mudar kao Montenj, osećajan kao Mocart.

Juče u ranu zoru, za vreme pranja palube, poplava moje kabine. Mlaz prljave vode, kojim tužno plovi lepi, mali, u kožu uvezani Gete, što mi ga je poklonio grof Kesler (ponovo čitam *Srodnosti*).

25. jula

Nebo jednolično sivo, čudnovate blagosti. Ovo lagano i stalno spuštanje prema jugu treba da nas još večeras dovede u Dakar.

Juče leteće ribe. Danas jata delfina. Zapovednik puca na njih s mosta. Jednom od njih vidi se beli trbuh, iz kojeg lipti mlaz krvi.

Afrička obala na vidiku. Jutros je jedna morska lastavica udarila o brodsku pregradu. Divim se njenim nožicama poput grančica i njenom neobičnom kljunu. Ne otima se kad je hvatam. Držim je nekoliko časaka na dlanu; zatim odleće i gubi se sa druge strane broda.

26. jula

Dakar noću. Ravne puste ulice. Sumoran usnuo grad. Ne dà se zamisliti nešto neegzotičnije, ružnije. Malko živahnosti

---

* U pitanju je Geteov roman *Izbor po srodnosti* (Sve fusnote u tekstu su redakcijske, sve endnote su autorove.)

pred hotelima. Jako osvetljene kafanske terase. Vulgarni smeh. Idemo dugačkim drvoredom, koji nas uskoro vodi izvan francuskog grada. Radost je nalaziti se među crncima. U jednoj sporednoj ulici mali vrtni bioskop; ulazimo. Iza platna leže crnačka deca na zemlji ispod golemog stabla, očito pamuka. Sedamo u prvi red drugih mesta. Za mnom neki veliki crnac glasno čita filmski tekst. Izlazimo. I još dugo lutamo; uskoro smo tako umorni da mislimo samo na spavanje. Ali u hotelu „Metropol“, gde smo uzeli sobu, buka nekakve noćne zabave pod našim prozorima ne da nam još dugo da usnimo.

Već u šest sati polazimo na brod *Aziju*, da uzmemo foto-aparat. Kola nas voze na trg. Mršava kljusad, oguljenih i krvavih bokova, kojoj su rane namazali pruskim plavilom. Iz tih jadnih kola prelazimo u auto, koji nas vozi šest kilometara od grada, prolazeći kroz pusta polja sa čoporima lešinara. Neki sede na krovovima kuća, slični velikim očerupanim golubovima.

Eksperimentalni vrt. Nepoznata stabla. Grmovi sleza u cvatu. Zalazimo u uske aleje, predosećamo tropsku šumu. Nekoliko lepih leptira, sličnih velikom „lastinom repu“, ali s povećom sedefnom pegom na naličju krila. Pev nepoznatih ptica, koje uzalud tražim u gustom lišću. Crna, vrlo tanka i podugačka zmija klizi i beži.

Nastojimo da stignemo do urođeničkog sela u pesku, na morskoj obali, ali nas od njega deli neprelazna laguna.

27. jula

Kiša bez prestanka. More dosta uzburkano. Mnogo bolesnika. Stari kolonisti se tuže: „Užasan dan; gori nećete doživeti...“ Uglavnom sve podnosim prilično dobro. Toplo je, olujno, vlažno; ali čini mi se da je bilo i gore u Parizu; i čudim se što se ne znojim još jače.

Dvadeset deveti, dolazak pred Konakri. Trebalo je da se iskrčamo u sedam sati; ali lađa od svanuća luta u gustom magli. Izgubili smo pravac. Tapkamo i stalno bacamo sondu. Premala dubina; premalo prostora između koralnih grebena i peščanih prudova. Kiša pada tako jako da smo već odustali od namere da se iskrčamo, pa nas zapovednik poziva da ostanemo na brodu.

Podugačak prelaz od broda do pristaništa, ali se magla u međuvremenu diže, kiša prestaje da pada.

Komesar, koji nas vodi na kopno, upozorava nas da imamo svega pola sata na raspolaganju i da nas neće čekati. Skaćemo u kolica, koja vuče mlad crnac, „vitak i snažan”. Predivna stabla, deca golog trupa, nasmejana, blagih pogleda. Nebo je nisko. Vazduh neobično tih i mekan. Sve ovde kao da obećava sreću, milinu, zaborav.

31. jula

Tabu. Niski svetionik, nalik na dimnjak parobroda. Nekoliko krovova izgubljenih u zelenilu. Brod se zaustavlja dva kilometra od obale. Premalo vremena da sidemo na kopno; ali se sa obale približavaju dve velike barke krcate Krumenima. *Azija* ih prima sedamdeset, da pojača posadu – na povratku će ih iskrcati. Većinom divni ljudi, ali odsad ćemo ih vidati samo odevene.

U majušnoj pirogi jedan crnac, udarajući nogom o trup lađice, crpe vodu, koja nadolazi.

1. avgusta

Slika iz starog *Magazina pitoresk*: prud kod Gran-Basama. Izdužen pejzaž. More boje čaja, na kojem se vuku dugačke žućkaste trake stare pene. I premda je more gotovo sasvim mirno, nadolazi snažan talas na priobalni pesak da ga obilno prelije svojom penom. Zatim dekoracija dobro

orezanog drveća, vrlo jednostavnog, kao na dečjem crtežu. Oblačno nebo.

Na pristaništu gomila crnaca gura vagonete. U dnu pristaništa skladišta; potom, sleva i zdesna, prekidajući red drveća, niske, spljoštene kuće, pokrивene crvenim crepom. Grad je stešnjen između lagune i mora. Kako da se zamisli, tu sasvim blizu, odmah za lagunom neizmerna prašuma, prava...

Da bismo došli do pristaništa, smeštamo se po pet ili šest u neku vrstu ljuljaške, obešene kukom o užu, koju dizalica podiže i upravlja po vazduhu, iznad talasa, prema prostranom čamcu, gde je čekrk pušta da teško padne.

Zamišljamo morske pse kao igračke, olupine kao igračke, za brodolom lutaka. Goli crnci viču, smeju se i svađaju, pokazujući svoje kanibalske zube. Barke plove na čaju, po kojem grebu i riju mala vesla poput pačjih nogu, crvena i zelena, kao što se to viđa na pomorskim svečanostima u cirkusu. Plivači-ronioci ustima hvataju novčiće, koje im dobacuju s mosta *Azije*. Čekamo, dok se napune lađe; čekamo, dok dođe lekar iz Gran-Basama, da dâ – ne znam kakve – potvrde; čekamo toliko da prvi putnici, koji su suviše rano sišli u čamce, i činovnici iz Basama, odviše se požurivši da ih dočekaju, od ljuljanja, drmanja i udaranja dobijaju morsku bolest. Vidimo kako se naginju nalevo i nadesno i povraćaju.

Gran-Basam. Široka ulica, betonirana po sredini; s jedne i sa druge strane retke i niske kuće. Mnoštvo krupnih, sivih guštera beži pred nama i vraća se do najbližeg debla, kao u dečjoj igri „četi u gla”. Raznovrsno nepoznato širokolisno drveće, čuđenje putnika. Neka vrsta veoma sitnih, kratkonogih koza; jarci jedva nešto veći od jazavičara; reklo bi se da su jarčići, ali već rogati, koji na mahove bodu veoma dugačkom bledoljubičastom žaokom.

Poprečne ulice vode od mora prema laguni, koja je na tom mestu veoma uska i presečena mostom, za koji bi se reklo da je japanski. Bogata vegetacija mami nas na drugu obalu; ali nemamo vremena. Drugi kraj ulice gubi se u peščanom nanosu; skupina uljanih palmi; iza njih se ne vidi more, ali se naslućuje po jarbolima nekog velikog broda.

Lome, 2. avgusta

Budimo se, kišno nebo preti pljuskom. Ali ne, sunce se javlja; sivilo bledi i uskoro je tek mlečnomodikasta maglica; nema ničeg što bi moglo da izrazi umiljatost ovoga raskošnog srebra. Neizmerna svetlost ovog zastrtog neba, uporediva s *pianissimom* velikog orkestra.

Kotonu, 2. avgusta

Borba guštera i zmije metar dugačke, crne sa belim pegama, vrlo vitke i pokretne, ali koja je tako zauzeta borbom da je možemo posmatrati sasvim izbliza. Gušter se brani, uspeva mu da pobegne, ali ostavlja svoj rep, koji se još dugo naslepo grči.

Razgovori među putnicima.

Hteo bih u ovoj beležnici da otvorim rubriku, kao u *Kotidjenu**: „Je li istina da...”

Je li istina da jedno američko društvo, sa sedištem u Gran-Basamu, kupuje ovde mahagoni-drvo, koje nam zatim preprodaje kao „mahagoni iz Hondurasa”?

Je li istina da kukuruz, koji se u Francuskoj plaća 35 sua, košta svega... itd.

---

* *Le Quotidien* – francuske dnevne novine objavljivane u periodu između dva svetska rata.

Librvil (6. avgusta), Port-Žantil (7. avgusta)

U Librvilu, ovom čarobnom kraju,

*gde priroda daje
Jedinstvena stabla i sočno voće,*

umire se od gladi. Ljudi ne znaju kako da se reše oskudice. A još je gore, kažu nam, u unutrašnjosti.

Dizalica na *Aziji* vadi sanduke iz utrobe broda širokom mrežom i premešta na veliki šlep*. Urođenici ih prihvataju, žureći se, s velikom vikom. Stešnjeni, udarani, bacani, pravo je čudo da ti sanduci stignu čitavi. Neke vidimo kako pucaju kao mahune i kako svoju sadržinu, kutije s konzervama, prosipaju kao zrnevlje. Hvatam jednu kutiju. F., glavni agent nekog prehrambenog preduzeća, kome je pokazujem, prepoznao je marku i uverava me da je tu posredi izvesna količina pokvarene robe, koja nije mogla naći kupca na tržištu u Bordou.

8. avgusta

Majumba. Lirika veslača na opasnom prelazu preko peščanog nanosa. Smenjuju se strofe i refren njihovog ritmičnog peva.¹ Pri svakom uranjanju u talase upire se motka vesla o golo bedro. Divlja lepota ovog polutužnog pevanja; radost mišića; surovo oduševljenje. Čamac se uz tri trzaja propinje napola izvan vode; i kada padne, poprska nas veliki mlaz vode, koju će uskoro osušiti sunce i vetar.

Obojica odlazimo peške prema šumi.** Senovita aleja zalazi u nju. Neobičnost. Proplanci posuti s nekoliko

---

* *Šlep* – teretna lađa bez sopstvenog pogona.

** Andre Žid i Mark Alegre, koji će snimiti ovo putovanje u Kongo i Čad.

koliba od trske. Upravni činovnik dolazi nam u susret u nosiljci i stavlja nam uslužno druge dve na raspolaganje. On nas vodi dalje, iako smo se zapravo već vraćali natrag, te ponovo zalazimo u šumu. Ni u dvadesetoj godini ne bih bio osetio veću radost. Krikovi i skokovi nosača. Vraćamo se uz morskou obalu. Na obali bezglavi beg morskih rakova s visokim nogama, sličnih velikim paucima.

9. avgusta, 7 sati izjutra

Poant Noar.² Grad u zametku; čini se kao da je još pod zemljom.

9. avgusta, 5 sati uveče

Ulazimo u vode Konga. Stižemo u Bananu u zapovedničkoj izvidnici. U svakoj smo prilici spremni da izađemo na kopno. Povratak u suton.

Radost je možda jednako moćna; ali me mnogo slabije prožima; budi tiši odjek u mom srcu. Ah, kad bih mogao prevideti da život preda mnom umanjuje svoje obećanje... Moje srce ne udara ništa slabije nego u dvadesetoj godini.

Lagano plovljenje uz reku u noći. Na levoj obali, u daljini, nekoliko svetala; požar šikare na obzorju; pod našim nogama strahovita dubina vode.

10. avgusta

Glupa nezgoda sprečava me da na prolazu u Bomi (Belgijski Kongo) izrazim svoje poštovanje guverneru. Još nisam sasvim shvatio da odsad, jer imam misiju, predstavljam službenu ličnost. Mnogo se mučim da bih bio dorastao toj ulozi.

*Matadi*³, 10. avgusta, 6 sati uveče

Otputovasmo dvanaestog u 6 sati izjutra – stigismo u Tisvil u 6 i 30 uveče.

Odlazimo oko 7 sati ujutru, dolazak u Kinšasu tek kasno u noć.

Sutradan prelaz Stenli-pula. Dolazak u petak, četrnaestog, u 9 sati izjutra u Brazavil⁴.

Brazavil

Čudan kraj, u kojem se čovek znoji više nego što mu je vruće.

Detinjom radošću hvatam nepoznate insekte. Još se nisam utešio što sam pustio da mi izmakne lepa, poput trave zelena strižibuba, damaskna, svetlo-tamnih štraftastih pokrila; veličine kornjaša, veoma široke glave, čeljusti kao klešta. Nosio sam je iz prilične daljine, držeći je za oklop, između palca i kažiprsta; i upravo kad sam je hteo staviti u posudu s cijanidom, izmakla mi je i smesta odletela.

Dočepao sam se nekoliko lepih leptira repaša, sumpornožutih sa crnim mrljama, vrlo običnih; zatim još jednog leptira, ređeg, nalik lastinom repu, ali većeg, žuto-crnog (kakovog sam video u dakarskom Eksperimentalnom vrtu).

Jutros smo se vratili na ušće Konga i Džuea, otprilike šest kilometara od Brazavila. (Bejasmo tamo juče o smiraju sunca.) Malo ribarsko selo. Bizarno, isušeno korito reke, upadljivo zbog, rekao bih, neshvatljivog nagomilavanja gotovo crnog *bouldersa**; poput glečerske morene. Skačemo s jednog od ovih zaobljenih grebena na drugi, sve do obale Konga. Sasvim uz reku vodi puteljak; zasenjena uvala, u kojoj je privezana velika piroga. Mnogobrojni i raznovrsni leptiri;

---

* *Boulders* (engl.) – šljunak.

ali ja imam samo mrežicu bez drške i puštam najlepše da mi pobegnu. Dolazimo u šumovitiji predeo, sasvim uz obalu ušća. Tu je voda mnogo bistrija. Veliko drvo pamuka, koje obilazimo; ispod stabla izvire vrelo. Pored drveta pamuka purpurnoljubičasti *amorphophallus*, na bodljikavoj, više od metra visokoj stabljici. Kidam cvet i nalazim na dnu stabljike vrevu sitnih crva. Nekoliko stabala, koja su urođenici potpalili, izgara lagano.

Pišem ove retke u malom vrtu prijatne kućice, koju nam je g. Alfasa, privremeni generalni guverner, stavio na raspolaganje. Noć je mlaka; ni daška. Neprekidni koncert zrikavaca uz pratnju žaba.

23. avgusta

Po treći put na brzacima Konga. Ali ovog puta smo bolje sreće, vođeni, uostalom, s nekolicinom drugih, g. i gđom Šomel, te prelazimo jedan rukavac Džuea u pirogi i dolazimo na samu obalu reke, gde je visina talasa i jačina struje naročito velika. Nasmejano nebo prožima svojom vedrinom ovaj prizor, više veličanstven nego romantičan. S vremena na vreme poneki vir izdubi duboku brazdu; šikne snop pene. Nema ritma; i ja ne mogu sebi da objasnim ove nejednakosti struje.

„Da li biste verovali da još nijedan slikar nije naslikao ovakav prizor!”, kliče neko od zvanica, gledajući me pritom. Poziv, na koji neću odgovoriti. Umetnost podnosi samo umerenost i beži od prekomernog. Opis neće biti bolji ako se stavlja deset umesto jednog. Kudili su Konrada da je u *Tajfunu* izbegao da opiše najveću snagu oluje. Ja mu se, naprotiv, divim, što svoju pripovest prekida upravo na pragu groznog i ostavlja čitaočevoj mašti slobodno polje, pošto ga je doveo do one tačke užasnog koja se čini neprelaznom. Ali je opštepogrešno shvatanje da uzvišeno u slikarstvu zavisi

od veličine teme. Čitam u *Buletinu de la sosijete de rešerš kongoleze* („Izveštaj Društva za proučavanje Konga”), broj 2:

„Ova tornada, čija je žestina strahovita, po mom su mišljenju najlepší prizor tropske prirode, i završavam žaleći što se još među kolonistima nije našao muzičar koji bi opisao njihovu muziku.” Žaljenje s kojim se mi nikako ne slažemo.

24. i 25. avgusta

Proces Sambri.

Što je belac neinteligentniji, to mu je crnac gluplji.

Sudi se jednom nesretnom upravnom činovniku, koji je, premlad i bez dovoljnih instrukcija, poslat u suviše zabačen kraj. Za to je trebalo imati jak karakter, moralne i umne vrednosti, koje on nije posedovao. Umesto toga, da bi se stekao autoritet pred urođenicima, pribegava se surovoj sili, grčevitoj i bezočnoj. Čovek se prepadne; izgubi glavu; u nedostatku prirodnog autoriteta pokušava terorom. Njegov ugled sve više pada, i uskoro nema ničeg što bi moglo da zaustavi sve veće nezadovoljstvo urođenika, koji su često veoma blage ćudi, ali koje do kraja uzbunjuju nepravde, zlostavljanja i okrutnosti.⁵

Iz procesa proizlazi, pre svega, da nedostaje nadzora. Na ove zabačene položaje u šikari trebalo bi slati samo one ljude koji su već pokazali svoju vrlinu. Dok se to ne pokaže, mlade upravne činovnike treba naročito pažljivo nadzirati.

Branilac se koristi ovom prilikom da prebaci krivicu na administraciju uopšte, s jeftinim govorničkim trkovima i domijeovskim pokretima, za koje sam smatrao da se već davno ne upotrebljavaju. Da bi se suprotstavio ovom napadu, o kojem je bio obavešten, načelnik guvernerovog kabineta g. Pruto srčano je stao na stranu državnog tužioca, što su izvesni ljudi smatrali „deplasiranim”.

Treba zabeležiti i strahovitu nesposobnost dvaju tumača; potpuno nesposobni da shvate pitanja koja postavlja sudija,

oni ipak prevode, vrlo brzo i na sve načine, što daje povod za smešnu zbrku. Pozvani da se zakunu, oni glupavo ponavljaju: „Reci: zaklinjem se”, uz veliki smeh publike. A kad prenose iskaze svedoka, to je tek gacanje kroz maglu.

Optuženi se kažnjava sa godinu dana zatvora, ali mu se dopušta da se koristi Berenžerovim zakonom*.

Ne mogu da stvorim pravo mišljenje o tome šta misle o osudi mnogobrojni urođenici koji prisustvuju procesu i slušaju presudu. Zadovoljava li Sambrijeva osuda njihovo shvatanje pravde?...

Za vreme trećeg i poslednjeg zasedanja ovog žalosnog procesa, jedan veoma lepi leptir uleteo je u sudsku dvoranu, gde su prozori otvoreni. Pošto je dugo obilazio, spustio se iznenada na pult za kojim sam sedeo i gde mi je pošlo za rukom da ga uhvatim, a da ga ne povredim.

Sutradan primam posetu g. X., jednog od pomoćnih sudija.

„Hoćete li da vam objasnim tajnu cele ove stvari?”, pita me on; „Sambri je spavao sa ženama svih svojih podređenih milicionera. Nema veće nesmotrenosti. Čim ih nemaš u šaci, ti urođenički stražari postaju strašni. Gotovo sve okrutnosti koje se zameraju Sambriju počinili su oni sami. Ali kao što ste videli, svi su dali iskaz protiv njega.”

Beležim sve ovo više „za samog sebe”; upravo shvatam da još ništa nisam rekao o Brazavilu. Isprva me je sve u njemu osvajalo: svežina klime, svetlosti, lišća, mirisa, pevanja ptica i, sred svega toga, svežina mene samog, tako da od samog čuđenja nisam ništa našao da kažem. Ničemu nisam znao

---

* Rene Berenžer (1830–1915) – francuski političar, podneo je skupštini zakon o odlaganju kazne.

ime. Divio sam se svemu bez razlike. Ne piše se dobro u zanesenosti. A ja sam bio zanesen.

Sada, kad je prošlo prvo iznenađenje, ne nalazim više nikakvog užitka da govorim o onom što bih već hteo da napustim. Ovaj vrlo rasprostranjeni grad nema ništa lepo osim onoga što duguje klimi i svom položaju duž reke. U poređenju s njim, Kinšasa se čini ružnom. Ali Kinšasa živi intenzivnim životom; a Brazavil, čini se, spava. Previše je prostran za ono malo delatnosti koja se tu razvija. Njegova draž je u njegovoj nehajnosti. Naročito zapažam da se u njemu ne može uhvatiti stvarna veza ni sa čim; ne stoga što je u njemu sve lažno; već što je pred njim zaklon civilizacije, i sve što u njega prodire, to je filtrirano.

Ne sumnjam da bi se ovde moglo mnogo naučiti, naročito u pogledu funkcionisanja upravnog sistema; ali da bi se to moglo na pravi način shvatiti, trebalo bi već poznavati zemlju. Ono što mi ipak postaje jasnije, to je izvanredna složenost i zamršenost svih kolonijalnih problema. Pitanje železnice od Brazavila do Poant Noara bilo bi naročito zanimljivo proučiti; ali ja o tome znam samo ono što mi ljudi pričaju, a sve priče koje čujem međusobno se pobijaju, a to čini da se ne uzdam ni u koga. Mnogo se govori o neredu, nesmotrenosti i nemarnosti... Hteo bih da smatram sigurnim samo ono što sam mogao sâm da vidim ili dovoljno ispitam. Kako bi se čovek mogao bez tumača sporazumeti sa „Sarama” koje susrećem, sa ovim velikim i snažnim Sarama, koje dovode iz Čada na rad na železničkoj pruzi? A oni još ništa ne znaju; tek su došli. Stoje u grupama pred opštinom kao krdo, odazivajući se na prozivci i čekajući svoj obrok manioka, koji drugi urođenici donose u velikim košarama. Kako da čovek dozna da li je tačno da je među onima koji su pre njih tu radili smrtnost bila, kako nas uveravaju, poražavajuća?... Još uvek sam novajlija u zemlji.⁶

Uzimamo, na sreću, dva *boy*-a i jednog kuvara. Ovaj koji se odaziva na smešno ime Zeze, odvratan je. Potiče iz Fort Krampela. Dva *boya*, Adum i Utman, Arapi su iz Vadaja, koje će naše putovanje prema severu dovesti u blizinu njihovog zavičaja.

30. avgusta

Obamrlost, možda smanjenje vitalnosti. Oči kopne; uši slabe; nesumnjivo sve manje žele da odu predaleko. Važno je da se održi ta ravnoteža između poriva duše i poslušnosti tela. Kad bih mogao, čak i onda kad budem stario, sačuvati u sebi taj sklad! Ne volim ponosnu ukočenost stoika; ali strah od smrti, starenja i od svega što se ne može izbeći čini mi se bezbožnim. Hteo bih predati Bogu, ma šta mi se dogodilo, zahvalnu i ushićenu dušu.

2. septembra

Belgijski Kongo. Automobilom do Leopoldvila. Poseta guverneru Engelsu. On nam savetuje da produžimo do Kokilatvila (Ekvatorvil) i tvrdi da je spreman da nam stavi na raspolaganje poveći čamac koji će nas odvesti u Lirangu, kuda smo zapravo prvo hteli da odemo.

Naša veranda je puna sanduka i paketa. Prtljag mora biti raspodeljen na terete od dvadeset do dvadeset i pet kilograma.⁷ Četrdeset i tri sandučića, vreća ili škrinjica, koje sadrže hranu za drugi deo našeg puta, biće otpremljeno pravo u Fort Aršambo, gde smo Marselu de Kopeu obećali da ćemo stići za Božić. Za kratki boravak u Belgijskom Kongu nosimo sa sobom „samo najnužnije”; ostalo ćemo ponovo naći u Lirangi, gde će to za deset dana doneti *Laržo*. Brazavil nam više ne pruža ništa novo; žurimo dalje.

Obala reke Džue, desne pritoke Kona.

II
LAGANA PLOVIDBA UZ REKU

---

5. septembra

JUTROS, u osvit dana, odlazak iz Brazavila. Prelazimo pul da bismo došli u Kinšasu, gde treba da se ukrcamo na *Braban*. Vojvotkinja od Treviza, koju šalje Pasterov zavod, prati nas do Bangija, gde je zove dužnost.

Prelaz Stenli-pula*. Sivo nebo. Da je bilo vetra, bilo bi hladno. Rukavac pula je posut ostrvima, čije se obale stapaju sa obalama reke; neka od tih ostrva prekrivena su grmljem i niskim drvećem; druga, peskovita i niska, nejednako obrasla slabim štrčećim trskama. Na nekim mestima široki kružni virovi daju sjaj sivoj površini vode. Uprkos žestini struje, vodeni tok kao da je nesiguran. Ima kontrastujuća, čudnih vrtloga, vraćanja vode, što se opaža po malim ostrvcima trave koje voda odnosi. Ta ostrvca su ponekad velika; kolonisti ih u šali zovu „portugalske koncesije”. Često su nam govorili da je plovidba uz Kongo beskrajna, neizrecivo jednolična. Čast nam nalaže da to ne priznamo. Imamo još

---

* *Stanley Pool* – proširenje na reci Kongo nalik jezeru, današnji Malebo.

Izdavač: Blum izdavaštvo, Beograd
Sedište redakcije: Katarine Bogdanović 19/2, Beograd
Mejl: redakcija@blumizdavastvo.rs
Štampa: Caligraph, Beograd, 2022.
Tiraž: 500
ISBN: 978-86-6070-038-6

CIP - Каталогизација у публикацији; Народна библиотека Србије, Београд;